

IOAN MICU

UN INTERPRET AL POETULUI OVIDIUS,
NICOLAE IORGA

Intr-o conferință despre Homer ținută la Vălenii de Munte, în cadrul Universității populare¹, Iorga face o afirmație de care se cuvine să ținem seama, deoarece este plină de înțelesuri : „(...) în ce privește traduceri, să nu vă lăsați înșelați de traduceri, mai ales de traduceri din Homer“². Făcea desigur această afirmație, gândindu-se la italianescul adagiu «traduttore — traditore», dar își uimea ascultătorii citindu-l — el, sexagenarul, căci avea pe atunci 63 de ani — versuri (un fragment impresionant de peste o sută de hexametri dactilici) traduși din *Iliada* lui Homer, la vîrsta de numai 19 sau 20 de ani... În aceeași conferință, marele istoric mărturisea un lucru demn de reținut, întrucît constituie și azi, pentru noi, o sacră confesiune cu privire la un gînd ce ar fi vrut să-l înfăptuiască, dar nu l-a putut înfăptui, și care se contura ca „una din intențiile (sale) de mai înaintată bătrînețe“³. Iorga plănuia o „antologie a traducerilor din poezii literaturii universale în această limbă a noastră“ și afirma cu orgoliu : „Noi, șirul de generații românești care se strecoară de la renașterea noastră intelectuală pînă acum, am tradus foarte mult, și deseori foarte bine“⁴. Răsucind firul unor gînduri pentru care însă Parcele neîndurătoare nu aveau să-i dea răgazul convenit, le comunica ascultătorilor săi văleni intenția să reia *Istoria literaturilor romanice* în trei volume⁵, la care să adauge și literatura antică, greacă și latină, de care, se destăinua el, „în toată tinerețea mea m-am ocupat, ca fiind baza însăși a studiilor mele, care puteam să redactez latinește și

¹ N. Iorga, *Despre Homer* — conferință — Vălenii de Munte, Așezămîntul tipografic „Datina românească“ 1935.

² *Ibidem*, p. 2.

³ *Ibidem*, p. 18.

⁴ *Ibidem*, p. 6.

⁵ Cele trei volume au apărut, în anii din urmă, în Editura pentru literatura universală : Nicolae Iorga, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*. Ediție îngrijită, note și prefață de Alexandru Duțu. Vol. I Evul Mediu. Vol. II Epoca modernă (pînă la 1600). Vol. III Epoca modernă (de la 1600 pînă în zilele noastre). București, 1968.

grecește la 18 ani aproape cu aceeași ușurință ca într-o limbă modernă, căci așa se învăța în vremea mea“. Și concluedea în amintita conferință : „Ar fi pentru mine o mare mulțumire dacă aş putea reda în vreo zece volume *Istoria generală a tuturor literaturilor (...)*“⁶.

Slujitorul de o viață al muzei Clio a fost, — cum se vede, dintru început, și, în adîncul inimii sale, a rămas o viață întreagă — un filolog clasic. De aceea, filologia clasică și-l revendică, măcar pentru începuturi, dacă nu și pentru unele lucrări de mai tîrziu⁷, pe marele istoric, care, alături de Dimitrie Cantemir, — format și el la școala clasicității antice — a făcut ca numele românesc să strălucească, plin de faimă, ca și astăzi, departe mult dincolo de fruntariile țării.

În lucrările de tinerețe ale lui N. Iorga găsim principii de bază, care ne ajută la dezvoltarea integrală a ideilor sale de mai tîrziu, mai ales la limpezirea părerilor sale asupra moștenirii clasice, elemente care i-au fecundat gîndirea și l-au făcut, ulterior, să dezvolte păreri larg cuprinzătoare. Descoperirea unui Iorga umanist, — în sensul Renașterii, adică a unui destăinuitor al valorilor culturii clasice antice, în mod deosebit al celei elene, pentru contemporanii săi, precum și al legăturilor existente între operele culturii greco-romane și creațiile de mai tîrziu ale culturii italiene, franceze, engleze ori germane, ca și cele ale culturii noastre — înseamnă pentru noi o mîndrie și un succes : unul dintre tinerii de seamă ai țării, cu o excelentă pregătire în direcția culturii clasice antice, se afirma ca un cercetător de prestigiu al lumilor antice atît sub aspectul deslușirii evenimentelor istorice cît și al interpretării creațiilor rămase de la cei vechi. Avîntul cercetărilor sale din tinerețe pe un fâgaș pe care, la noi, se umblase doar cu călăuze străine, atestă, în tînarul Iorga, un deschizător de drumuri, pe care se vor avînta căutătorii noștri, de mai tîrziu, ai comorilor lumii antice.

Nenorocul culturii noastre, ca să mă exprim astfel, a fost însă că Iorga, care și-a închinat o bună parte din activitatea sa istoriei noastre literare, dînd acel compendiu de *Istorie a literaturii române*, retipărit în vremea din urmă în condiții optime⁸ (unul asemenea n-a mai dat decît G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă la zilele noastre*), nu a realizat, cum visa să facă, moartea năprasnică întrerupîndu-i firul vieții, o *istorie a literaturii elene și romane*, dublată de o antologie, care ar fi fost, prin apropierea ce le-ar fi făcut învățatul român între Antichitate și Modernitate, un prilej extraordinar de stabilire a unor limite și interferențe, la înălțimea posibilităților unui elenist și latinist de mare amploare, un monument inexcusable de cultură, la nivel european.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, sub nr. 1, p. 18.

⁷ Ne gîndim, în special, la : *Originalitatea lui Virgiliu* (1930) ; *Horățiu al Romei și al lumii* (1935).

⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. I și II. Ed. Did. și Ped., București, 1969.

De la Nicolae Iorga nu avem o traducere integrală a operelor din exil ale poetului Ovidius, lucru care ne întristează mult, deoarece, trecute pe sub ochii lui și prin felul său de a-i interpreta pe clasici, am fi avut în literatura noastră, cu timp înainte, o versiune pe care, în integralitate, avea să ne-o dea, peste ani, într-un volum de *Scrisori din exil*, profesorul Teodor Naum⁹.

Traducerile sale din exilatul Ovidius le-a cuprins neuitatul profesor al generației mele în opera sa de căpetenie : *Istoria românilor*¹⁰. Într-un capitol special, sub titlul *Lumea dunăreană în oglinda poezilor*¹¹, Iorga a încercat să închege o imagine a ținuturilor danubiene așa cum a găsit-o reflectată în operele unor poeți ca Vergilius, Horatius și Ovidius. În ce privește modul în care poetul mantovan oglindise, în operele sale, îndeosebi în *Georgice*, oameni și locuri dintre Dunăre și Mare, N. Iorga se ocupase deja în comunicarea *Originalitatea lui Virgiliu*¹², pe care o putem considera una din cele mai de seamă evocări, în limba noastră, a unui poet latin. „Lui Virgiliu, spunea Iorga în *Istoria românilor*, sprijinindu-se pe două citate, unul din *Georgice*, altul din *Eneida*, geții îi sînt un popor cunoscut, pe care cîntărețul descălecării lui Aeneas îi pune (...) lîngă bisalții și gelonii lui Herodot”¹³. „Și lui Horațiu îi era cunoscută această viață din părțile noastre, și el osebește bine între sciții care străbat cîmpiile și «geții înghețați» care lucrează cu anul ogoarele îndeobște”¹⁴.

Dar cele mai numeroase și variate aspecte ale lumii dunărene le află Iorga în oglinda exilatului tomitan. Marele istoric afirma cu bucuria unei bijuterii regăsite : „Dacă n-avem, cum se va spune, povestea războaielor lui Traian, atît de dorită, dar care n-ar fi avut varietatea isprăvilor galice ale lui Cesar (...), ni e păstrat însă norocul de a vedea descrise pentru vremurile lui August împrejurările din Scitia Minoră și din regiunile vecine, de cineva care, după Virgiliu, a fost desigur poetul cel mai fecund și cel mai iubit al Romei în momentul cînd imperiul se strecura pe urmele cumplitelor războaie civile...”.

Citind această parte a istoriei lui Iorga, nu poți să nu relevi ce uimitor de frumoasă este împletirea, într-o fluentă epică plină de măiestrie și în tablouri de viață dunăreană și pontică, a unor versuri care, folosind un ritm ce vrea să transcrie într-un mod mai adecvat nouă distihul ovidian, izbutesc, de cele mai multe ori, nu să țină pasul perfecțiunii versurilor exilatului latin, ci să le păstreze atmosfera patetică. Desigur, nu putem vorbi de o perfecțiune a versiunii date de N. Iorga, fiindcă deseori aceste versuri fac impresia că au fost traduse în același tempo cu

⁹ Publius Ovidius Naso, *Scrisori din exil*, în românește de Teodor Naum. Studiu introductiv și comentarii de N. Lascu. ESPLA (1957).

¹⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea II, *Sigiliul Romei*, București, 1936 ; ne referim la cap. VI.

¹¹ *Ibidem*, p. 65—84.

¹² Comunicare comemorativă făcută în ședința Academiei Române de la 24 mai 1930, republicată în vol. N. Iorga, *Pagini alese*, 2, Ed. p. lit. 1965, pp. 151—164.

¹³ N. Iorga, *Istoria românilor*, p. 65.

¹⁴ *Ibidem*, p. 65.

lectura, că au fost transcrise aproape sub dicteul inspirației, deci fără reveniri, fără ajustări și fără alte armonizări de ritm. Dar tocmai această curgere de izvor natural, iar nu de perfecțiune metronomică, le dă versurilor lui Ovidius în tălmăcirea lui Iorga o forță deosebită, le despoaie de orice aparat retoric evident în original și le lasă să apară atît ca documente obiective de viață umană cît și ca mărturii sfișietoare ale unei inimi mîhnite care dezvăluie cu sinceritate suferințele unui om.

Procedeul acesta de îmbinare mozaicată a comentariului cu versuri înglobate în textul explicativ, Iorga l-a luat, dacă e să urmărim filiera procedeeului folosit, de la Odobescu, care a folosit cu măiestrie o asemenea textură, ca, spre exemplu, în prezentarea așa-numitei *Nunți aldo-brandine* (din *Istoria arheologiei*), unde scenele de măritiș ale frescei respective sînt comentate prin intermediul unor cîrmepeie, prelucrate în mod creator, din poezii Catullus și Statius. Ca și la Odobescu, această îmbinare sau împletire de comentariu și ilustrare în versuri devine la Iorga un model de re-creare într-o limbă modernă a unor texte clasice, încununînd cu laurii succesului un asemenea procedeu. Sînt, la Iorga, asemenea pagini, din care transcriu cu drag un fragment, pentru elocvența argumentării : „O țară de îngheț ; cu piciorul se trec riurile, marea însăși e prinsă de ger ; lacurile încremenite lasă abia să se strecoare puțină apă. E patria însăși a Crivățului, statornic aici, Notul de miazăzi viind rar și slab. Sus, stelele clare, carul cel mare pîrînd că reproduce pe acela al sarmatului. Și Stixul, dacă este chiar, și ce este și mai în fund decît dînsul, l-ar primi el mai curînd decît astfel de țărături. Ce-l îngrozește pe omul deprins cu dulcea Mare Tireniană (adică : pe Ovidius, n.n.) e asprimea acestor locuri cu lungă și aprigă iarnă : „Unde te uiți nu e decît mare și aer, / valuri umflate într-unul, nori ce-amenință înaltul, / la mijloc vîrtejul grozav de vînturi se zbate / și valul nu știe de cine s-asculte mai bine, / acum un crivăț geros s-aruncă din nordul cel sec, / acuma-mpotrivă-i aleargă și Notus vrăjmașu-i“.¹⁵

E lipsă de vegetație : nici arbori pe cîmp, nici vița de vie ; tot ce e legat de Italia lui iubită :

*Procul a Getico litore vitis abest ;
Procul a Geticis finibus arbor abest*¹⁶

Iorga a adoptat un sistem de traducere, am spune, personal, în versuri albe, nemiîncercat la noi, încercat la francezi, în acel timp, de un emerit traducător al lui Ovidius : *Émile Ripert*, autorul unei alese opere despre Ovidius¹⁷, precum și al unei traduceri a poemelor din exil¹⁸. În traducere, afirmă Ripert, „numai păstrarea ritmului importă, cînd

¹⁵ *Tristia*, I, 2, 23—28.

¹⁶ *Tristia*, III, 12, vers. 14 și 16 ; de la începutul fiecăruia dintre versurile citate, ambele pentametre, Iorga a omis conjuncția *nam*.

¹⁷ *Émile Ripert, Ovide, poète de l'amour, des dieux et de l'exil*, A. Colin. (1937).

¹⁸ *Ovide. Les Tristes — les Pontiques — Ibis — le Noyer — Halieutiques*. Libr. Garnier Frères, Paris, 1937.

e vorba de versuri latine¹⁹. Ștefan Bezdechi, erudit magistrul al Universității clujene și eminent traducător al scrisorilor ovidiene, înțarea, cu bogata sa experiență de interpret de versuri latinești și grecești, cele spuse de savantul francez : „Ritmul e lucrul esențial în poezie, orice ni s-ar spune“²⁰.

La noi, tradiția tălmăcirilor din Ovidius în versuri albe, dar care păstrează un ritm înrudit cu al originalului, este legată de numele lui B. P. Hașdeu și Șt. G. Virgolici. De la ei avem traducerea citorva elegii, remarcabile prin valoarea lor literară, în care se păstra fizionomia distihului elegiac prin alternarea versurilor de 14 și 13 silabe²¹. Pe aceeași linie s-a situat și Teodor Naum, cel care a dat pentru întâia oară, în limba noastră, o traducere integrală a celor două opere din exil ale poetului, *Tristele* și *Ponticele*²². N. Iorga mergea, prin urmare, în realizarea interpretărilor sale din Ovidius, pe un drum deja deschis de doi dintre sprijinitorii săi din epoca strălucitelor studii universitare, Hașdeu și Virgolici, amândoi, cum arătam mai sus, valoroși tălmăcitori de elegii ovidiene²³. Pentru a transpune distihul elegiac al sulmonezului în românește, Hașdeu recursese la versul iambic de 14 silabe, un vers vioi, colorat și pitoresc, care dă oarecare distincțiune²⁴, iar Virgolici se folosise, pentru a reda același distih, de perechi de versuri inegale, al doilea vers, cel corespunzător pentametrelui, terminând cu o pauză scoasă în relief printr-un iamb energic²⁵.

Versul folosit de Iorga în traducerea cu care ilustrează documentativ textul istoric, are o anumită fluentă, o curgere al cărei ritm este, fără îndoială, rezultatul unei adaptări a hexametrelor și pentametrelor lui Ovidius la o formă originală de vers care oscilează între dactili și iambi, mai aproape uneori de o proză ritmată și cu clauzule, într-o perfectă relație cu fluenta perioadelor caracteristice narațiunii istorice, prin intermediul căreia se comunică date referitoare la oameni și locuri acoperite, ca de un zaimf, în negura timpurilor trecute.

O ilustrare a distihului elegiac adaptat de Iorga nevoii de încadrare a versului în țesătura prozei istorice pot fi următoarele stihuri în care poetul tomitan face un portret, viguros creionat și în traducerea lui Iorga, al locuitorilor din cetatea de exil :

„De cauți la oameni, abia de se poate — acest nume a-l da. / Mai cruzi decît lupii ei sînt în barbara pornire a lor ; / de lege nu știu, și dreptatea se pleacă puterii brutale. / Și dreptul, supt arme de luptă învins,

¹⁹ Citat după Ștefan Bezdechi, *Ultimii ani ai lui Ovidiu*, p. XXXVIII, în vol. *Tristia*, Cartea românească, Cluj (f.a.).

²⁰ *Ibidem*, loco citato.

²¹ Citat și mai sus, sub nr. 9.

²² N. Lascu, *Cel dintii cîntăreț al meleagurilor noastre*, studiu publicat ca introducere la vol. deja amintit sub nr. 9.

²³ Barbu Teodorescu, *Introducere* (vezi p. XI) la vol. I și II, N. Iorga, *Pagini de tinerețe*, EPL, 1968.

²⁴, ²⁵ Șt. Bezdechi, *op. cit.*, p. XLI.

zace-ntr-una. / Abia frigul aspru-l răzbesc cu piei și largi brace, / grozavele fețe-s închise de coama rămasă netunsă. / Puțin mai păstrează un sunet din limba elenă, și-aceasta e getă acuma prin sonul cel barbar din ea. / Cu greu se găsește-n mulțimea aceasta un om / să poată rosti oricare cuvînt în limba latină. / Și eu, eu, romanul poet, iartă, Muzo, / silit sînt ades a grăi ca sarmații. / O, da, mi-e rușine s-o spun : vremea lungă / mă face cuvinte latine că-n minte nu-mi vin...“²⁶.

Imaginea locuitorului din Tomis și a mediului de viață o continuă Ovidius într-o altă elegie²⁷ din care Iorga a desprins următorul fragment :

„Nu-i carte pe-aice, nu-i nimeni să poat’asculta, / nici om să-nțeleagă cuvîntul ce-l spun ce înseamnă ; / sînt locuri barbare cu totul : sălbatece glasuri / și e pretutindeni temutul cuvînt get aice. / Îmi pare adesea că limba latină uitat-am eu însumi / și-n loc știu și getic, sarmatic să spun...“.

Unele momente din viața cetății Tomis, în care sînt necontenite incursiunile, asemuite de Iorga cu cele ale tătarilor, sînt înfățișate într-un colorit atît de sumbru, încît și azi impresionează profund, și în mod deosebit, așa cum apar ele în transcrierea făcută în românește de istoricul nostru :

„În juru-mi oștiri fără număr, vestesc a război, / aceia ce viața s-o ducă nu pot fără pradă, / nimic nu e-n preajma mea sigur : abia o movilă / se apără-n ziduri puține și-a locului porții : / Cînd gîndul nu-ți este la ei, vin ca păsări / vrăjmașii, și prada, abia ai văzut-o, și-o duc. / Adesea-ntre ziduri prin porțile-nchise / săgeți de la dînșii culegem prin străzile noastre. / Abia se găsește în jurul cetății un om să lucreze / ogorul, și-acela e veșnic cu mîna pe armă, / păstorul ce cîntă din fluier se află supt coif / și oile frică nu au despre lupi, ci de oaste ; / abia prin castelul de-aici ne-apărăm / și chiar înlăuntru, cu greci împreună, ne sperie barbari, / căci nu-i osebire-n cuprinsul de ziduri de dînșii. / Și locul ce-l țîn e mai larg decît cellalt, / și, chiar dacă teamă nu-ți este de dînșii, țî-i scîrbă / de piei și de tîmple cuprinse în pletele lungi. / Acei ce se spune că sînt mlădiță grecească / în loc de veșmîntul de-acasă cer persice brace / și limba o iau de la ceia cu care duc viața-mpreună, / iar eu doar prin semne mă pot înțelege cu dînșii ; / și astfel, cum nu pot cuvinte cu dînșii să schimb, / ca barbar în țară străină, ei rîd de latina-mi / și pot despre mine să rîdă de față în voie / și poate-mi aruncă în față exilul ce-l sufăr“²⁸.

Trecerea de la una la cealaltă operă din exil, de la *Tristia* la *Pontica*, este frecventă în urmărirea cîte unui aspect de viață ori peisaj scitic, motivul documentar fiind căutat de Iorga cu erudită cunoaș-

²⁶ *Tristia*, V, 7, 45—58.

²⁷ *Tristia*, V, 12, 53—58.

²⁸ *Tristia*, V, 10, 15—40.

tere a poemelor surghiunitului. Pământul tomitan, pe care Ovidius îl prezenta lipsit de roade în scrisorile sale pontice :

*Non ager hic pomum, non dulces educat uvas ;
Non salices ripa, robora monte virent*

sau mai departe :

*Quocumque adspicias, campi cultore carentes
Vastaque, quae nemo vindicet, arva iacent*²⁹

apar, în versiunea lui Iorga, într-o formă foarte apropiată de original :
„Ogor nu-i, nici roadă, nu cresc nici strugurii dulci, / nu-s sălcii pe maluri și nici nu-s pe munte păduri... / Oriunde te uiți e cîmpul lipsit de locuitori, / ogoarele-s întinse și nu-i nimeni pe ele...”

Pustietatea peisajului pontico-danubian este urmărită și în versurile din *Pontice* (III, 8), în care, la Ovidius, apare expresivul vers referitor la întinsele cîmpuri de pelin :

Tristia deformes pariunt absinthia campi

care, la Iorga, sună astfel : „Absintul cel trist umple cîmpul cel gol ce-a lui iarbă“, unde nereușită e numai folosirea repetată a articolului demonstrativ *cel*, dar unde completivul „cu-a lui iarbă“, inexistent la Ovidius, dă voiciune interpretativă și largă viziune peisajului dobrogean năpădit de tristeții pelini.

Nu-s izbutite, desigur, în totalitatea lor versurile traduse de Iorga, și totuși multe dintre ele merită să fie reținute. Astfel, scrisoarea în care Ovidius evocă iarna la Tomis și care a reținut atenția multora dintre traducătorii noștri, — cea mai reușită rămînînd, după părerea noastră, versiunea lui Hașdeu, pentru forța ei interpretativă — nu este însă de nesocotit nici varianta lui Iorga, din care ne mulțumim să redăm o frîntură elocventă : „Dar, cînd o tristă iarnă întinde-urite maluri³⁰ / și tot pământul este ca marmura de ger, / cînd crivățul sosește și iarna de la pol / și-atîta e puterea de vînt, încît aruncă / și turnuri și prin aer învirte coperișuri, / se apără cu blănuri și bratele cusute / abia, și din tot trupul doar fața lor o vezi. / Ades auzi cum sună de gheață părul lor / și scînteie de gerul din ea alba lor barbă“³¹.

De remarcat că, de multe ori, versurile nu sînt traduse în succesiune, ci pe sărite, Iorga urmărind numai ceea ce poetul roman prezenta cu valoare documentară și ocolind exagerările cu care exilatul își împănază textul. Aserțiunea, bunăoară, că în Pont : „Nici soarele, nici ploaia nu pot topi zăpada, / și crivățul o-ngheață : ea-n veci nu se mai ia ; / nu s-a topit cea veche și vine alta nouă / și-n multe părți rămîne omăt din

²⁹ *Pontica*, I, 3, 50—51 și 55—56.

³⁰ Versul în original e așa : *At cum tristis hiems squallentia protulit ora* = „Însă cînd iarna mîhnită și-arată hidoasa ei față“ (trad. Șt. Bezdechi). Se pare că Iorga l-a luat pe *ora* „fețe“ drept *oras* „maluri“.

³¹ *Tristia*, III, 10, 9—11 și 17—22.

„două ierni“³² — o imagine siberiană a Dobrogei — nu apare în traducerea lui Iorga, aceste versuri fiind lipsite de valoare documentară.

Un lucru pe care zadarnic am căuta să-l stabilim, dacă am voi să reconstituim schema metrică a versurilor traduse de Iorga, este fidelitatea păstrare a unui ritm în care traducătorul s-a angajat. Dacă uneori folosește iambii suitori, cum le spunea Eminescu, alteori Iorga se încumetă să dea o formă, ce-i aparține într-un fel, hexametrelui dactilic, dar la care schema prosodică nu este în totul respectată, ca, spre exemplu, în următoarele versuri :

„Atiția dintr-inșii de tine, frumoasa mea Romă, își rîd / și arme romane nu sînt pentru dînșii o teamă : / sînt siguri pe arcul ce poartă, pe tolbele pline, / pe calul ce poate cuprinde întinderi imense...“³³ La fel de manifestă e tratarea într-o manieră proprie a unor hexametri latini care, la Iorga, se înfățișează astfel : „Cînd eram tînăr, fugeam de-ale armelor jocuri, / și numai în șagă de ele m-atinsei atunci ; / acum, mai bătrîn, pun la coapsă un gladiu și scutul în stînga / și părul cărunț îl cuprinde azi coiful de luptă. / Cu grabă noi prindem, la strigăt, ce arme avem ; / el, dușmanul, are săgeți înmuiate-n venin dus cu dînsul / și zidu-l încearcă, suit pe un cal gîfiind. / Cum lupul cel lacom apucă o oaie rămasă afară / de țarc și și-o duce prin cîmp și pădure, / așa și barbarul, de află pe cîmp omul care / n-a stat să s-ascundă-n al porții cuprins, / și-l ia în robie cu lanțul de gît după dînsul, / ori cade ucis de veninul închis în săgeți...“³⁴

Ceea ce li se poate reproșa traducerilor lui Iorga este, de fapt, ritmul nu întotdeauna urmărit cu strictețe, ceea ce duce, e-adevărat, la o insatisfacție, dar frumusețea limbii folosite suplinește cu prisosință această carență, ritmul, încetinit un moment sau nerespectat în totul, fiind reluat, după un picior sau două metrice, cu o voiciune și o proșpețime demne de laudă.

În zugrăvirea felului de viață în exilul de la Tomis, Iorga preciza că Ovidius a continuat să fie, și aici, un roman : „Se înconjură (...) de amintirile neuitatei, dureros de doritei cetăți. În casa lui, pe care nicio dată n-o vom ști pe ce loc a fost, dar unde guvernul roman nu l-a lăsat să mucezească în sărăcie, este altarul împăratului, sînt chipurile soției și ale celor de aproape ; în zorii zilei de naștere a cezarului el serbează, aprinde tămîie înaintea chipurilor venerate sau iubite“³⁵... „Farmecul locurilor are însă tainele sale, de care nimeni nu poate scăpa. Pöetul roman ajunge astfel a cunoaște țara pe care n-a voit s-o iubească, ochii strălucitori de dor fiind veșnic întorși către Roma triumfurilor, adunărilor de intelectuali, prietenilor și stăpînului. Privirea-i merge însă departe împrejur...“³⁶ Și după ani, în sfîrșit, le va spune

³² *Ibidem*, vers. 13—16 (trad. Teodor Naum).

³³ *Pontica*, I, 2, 83—86.

³⁴ *Tristia*, IV, 1, 71—84.

³⁵ N. Iorga, *op. cit.*, sub nr. 10, p. 72—73.

³⁶ *Ibidem*, p. 73.

„acestor buni negustori și corăbieri că, urînd locurile lor, adesea criticate și de dinșii, el le iubește...”³⁷ Concilierea între poetul din Sulmona, „cea cu fîntîni de gheață”,³⁸ și viața tomitană, detestată de poet în primii ani de exil, este magistral pictată de Iorga : „Ireconciliabilul, hrănit de zadarnice speranțe în al șaselea an de exil, ajungea însă la o împăcare cu geții înșiși. A mers pînă acolo încît, învățînd aspra limbă a barbarilor, a scris o carte în limba getică (...), întrebunțînd chiar măsura poetică a unei limbi care-și avea deci structura într-o civilizație începătoare și putea să se supuie ritmurilor latine...”³⁹.

În această parte finală, țin să amintesc, ca un pios omagiu, cuvintele unui alt interpret al lui Ovidius, eruditul filolog clasic Ștefan Bezdechi, singurul dintre români care, de la Miron Costin, acesta fiind „cel dintîi, traducător și imitator român din poetul de la Sulmona”⁴⁰, s-a încumetat să-l transpună pe Ovidius în românește, din nefericire doar *Tristia*, respectînd metrul original. Neuitatul om de știință spunea așa : „Lucrul de căpetenie e să respecti și să redai, pe cît posibil, în traducere, atmosfera și coloritul relativ al stilului din original”⁴¹.

E tocmai ce a izbutit să facă N. Iorga.

UN INTERPRÊTE DU POÈTE OVIDIUS : NICOLAE IORGA

Résumé

Notre grand historien Nicolae Iorga — il y a juste cent ans depuis sa naissance (1871—1940) — a été en même temps un excellent philologue classique. Comme preuve — ses travaux de jeunesse dans ce domaine et ses préoccupations ultérieures pour une histoire de la littérature hellène et romaine, accompagnée d'une anthologie, ainsi que ses traductions — conservées, il est vrai, par fragments seulement — des oeuvres des poètes classiques, Homer, Virgile, Ovide. Pour l'exilé de Tomi, outre une pièce à sujet ovidien, nous possédons de Iorga, intégrée dans son oeuvre fondamentale, *Histoire des Roumains* (Ier vol., IIe partie, le Sceau de Rome, Bucarest, 1936, chapitre *Le Monde danubien reflété par les poètes*) la traduction de nombreux fragments de *Tristia* et de *Pontica*, dont l'auteur de la présente note s'occupe, non seulement sous le rapport de leur valeur documentaire — une série d'informations sur les gens et le territoire compris entre le Danube et la Mer Noire — mais aussi bien sur leur réalisation artistique en roumain. En parlant de leurs qualités, il manifeste son regret que la littérature roumaine n'ait pas hérité du grand historien, quelques décennies plutôt, une version intégrale des oeuvres écrites en exil par le poète Ovide.

³⁷ *Ibidem*, p. 75.

³⁸ *Tristia*, IV, 10, 3 : *gelidis uberrimus undis* „cea cu fîntîni de gheață” (trad. Teodor Naum).

³⁹ N. Iorga, *op. cit.*, sub nr. 10, p. 77.

⁴⁰ N. Lascu, *Ovidiu în România*, (cap. II *Ovidiu în opera la Miron Costin*) în vol. *Publius Ovidius Naso* editat cu prilejul bimilenariului morții poetului (1957) de Academia R.S.R.

⁴¹ Ștefan Bezdechi, *op. cit.*, p. XXXVI.

EIN INTERPRET DES POETEN OVID : NICOLAE IORGA

Zusammenfassung

Der große rumänische Historiker Nicolae Iorga, dessen Geburtstag sich bereits zum hundertsten Male jährte (1871—1940), war auch ein ausgezeichnete klassischer Philologe; seine Jugendarbeiten auf diesem Gebiet so wie seine späteren Bemühungen um eine Geschichte der griechischen und der römischen Literatur, so wie um eine Anthologie, ferner die hinterbliebenen Übersetzungen, wenn auch nur von einigen Fragmenten der Klassischen Dichter Homer, Vergil, Ovid, bestätigen diese Behauptung. Von Ovid hinterließ Iorga außer einem Schauspiel, in dem der Verbannte von Tomis die Hauptperson ist, die Übersetzung zahlreicher Fragmente aus den *Tristia* und aus den *Briefen vom Pontus*, die in sein Hauptwerk *Istoria românilor* (Die Geschichte der Rumänen) eingearbeitet sind (I. Bd., 2. Teil, *Sigiliul Romei* (Der Siegel Roms), Bukarest, 1936, Kap. Die Welt am Donaustrom im Spiegel der Poeten). Mit diesen Fragmenten befaßt sich der Verfasser vorliegender Studie sowohl vom Standpunkt des dokumentarischen Wertes aus betrachtet, — eine Reihe von Informationen enthalten sie über die Menschen und Gebiete zwischen Donau und dem Schwarzen Meer —, als auch der künstlerischen Gestaltung in der rumänischen Sprache. Der Verfasser zeigt ihren Wert auf und bedauert es für die rumänische Literatur, vor Jahrzehnten kein größeres Erbe, keine Gesamtausgabe der in der Verbannung geschriebenen Werke des großen Poeten Ovid in Iorgas Übertragung übernommen zu haben.